

๒

เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในมูลศาสนา: ความสัมพันธ์กับวรรณคดีและคติความเชื่อ พุทธศาสนาที่หลากหลาย¹

พงษ์พัฒน์ จุลอักษร²

ณัชพล ศิริสวัสดิ์³

บทคัดย่อ

มูลศาสนาคือวรรณคดีพุทธศาสนประวัติภาษาล้านนา ส่วนต้นของเรื่องมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ เนื้อหาส่วนนี้ไม่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนประวัติภาษาบาลีของลังกา บทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาเรื่อง

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “กลุ่มวรรณกรรมมูลศาสนา: โครงสร้างและสารัตถะ”

² นิสิตอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต และพุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Email: 6480045222@student.chula.ac.th หรือ pppaaa@outlook.co.th

³ อาจารย์ที่ปรึกษา, รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Email: natchapol.s@chula.ac.th

วันที่รับบทความ 25 มิถุนายน 2568 วันที่แก้ไขบทความ 29 สิงหาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ 7 ตุลาคม 2568

พระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นความสัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่น และวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์กับคติความเชื่อพุทธศาสนาที่หลากหลาย

ผลการศึกษาพบว่า ในด้านความสัมพันธ์ทางวรรณคดี *มูลสาสนา* มีความสัมพันธ์กับวรรณคดีบาลีของลังกาเรื่อง *โศดตถกัมมทานิทาน* ที่อาจได้รับอิทธิพลหรือมีแนวคิดร่วมกันกับวรรณคดีพุทธศาสนาของอินเดียฝ่ายเหนือ โดยมูลสาสนามีเนื้อความเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากสอดคล้องกับ *โศดตถกัมมทานิทาน*

มูลสาสนา มีการยอมรับแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์เป็นส่วนหนึ่งของประวัติพุทธศาสนา คติความเชื่อเหล่านี้อาจปรากฏในวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบลังกาในดินแดนไทยมานานแล้วนับแต่สมัยทวารวดี หรืออาจรับผ่านกลุ่มคณะสงฆ์สายลังกาวงศ์ในล้านนา

คำสำคัญ: มูลสาสนา พระโพธิสัตว์ อดีตพุทธเจ้า วรรณคดีพุทธศาสนา คติความเชื่อพุทธศาสนา

Bodhisattva and Past Buddhas in the *Mūlasāsanā*: Relationship with Literature and Diverse Buddhist Beliefs⁴

Phongphat Julaksorn⁵

Natchapol Sirisawad⁶

Mūlasāsanā is a Lanna Buddhist history literature. The first part contains stories about Bodhisattvas and many past Buddhas. This content does not appear in the Pali Buddhist history literature of Sri Lanka. This research article therefore aims to study stories of the Bodhisattvas and many past Buddhas through a comparative analysis of their relationship with other Buddhist literature and with Diverse Buddhist beliefs.

The study finds that, in terms of literary relationships, *Mūlasāsanā* is related to the Pali literature of Sri Lanka, *Sotatthaki*

⁴ This research article is based on the MA thesis titled “MŪLASĀSANĀ Literature: Structure and Contents”

⁵ Student, MA Program in Pali-Sanskrit and Buddhist Studies, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Email: 6480045222@student.chula.ac.th or pppaaa@outlook.co.th

⁶ Advisor, Associate Professor, South Asian Languages Section, Department of Eastern Languages, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Email: natchapol.s@chula.ac.th

Received June 25, 2025, Revised August 29, 2025,

Accepted October 9, 2025

Maha Nidana, which may have been influenced by or shared shared common concepts with the Buddhist literature of Northern India. *Mūlasāsanā* contains many stories about Bodhisattvas and past Buddhas, which are consistent with *Sotatthaki Maha Nidana*.

Mūlasāsanā accepted notions of Bodhisattvas and many past Buddhas, admitting them as part of the history of Buddhism. These beliefs may have appeared in Sri Lankan Buddhist culture in Thailand since the Dvaravati period or may have been accepted through the Sri Lankan monks in Lanna.

Keyword: *Mūlasāsanā*, Bodhisattva, Past Buddhas, Buddhist literature, Buddhist Beliefs

1. บทนำ

*มูลสาสนา*⁷ คือวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาล้านนาว่าด้วยพุทธศาสนประวัติเล่าเรื่องประวัติพุทธศาสนานับแต่ยุคพระโพธิสัตว์ตั้งจิตปณิธานครั้งแรกเพื่อปรารถนาเป็นพระพุทเจ้า เรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ เรื่องอดีตพุทธเจ้าประทานพุทธพยากรณ์แก่พระโพธิสัตว์ เรื่องพุทธประวัติยุคพุทธกาล เรื่องพุทธศาสนาในอินเดียหลังพุทธกาล เรื่องพุทธศาสนาในล้านนา และเรื่องทำนายอนาคตของพุทธศาสนา

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า*มูลสาสนา* คือ วรรณคดีพุทธศาสนประวัติที่ได้รับอิทธิพลและแนวการเรียบเรียงจากวรรณคดีบาลีของลังกา โดยเฉพาะเรื่อง *มหาวงศ์* และ *ทีปวงศ์* ซึ่งมีเนื้อหาว่าด้วยพุทธศาสนประวัติเช่นเดียวกัน ตลอดทั้งมีลำดับโครงสร้างเนื้อหาคล้ายกัน⁸ เช่นเดียวกับวรรณคดีบาลีของล้านนาเรื่อง *ชินกาล*

⁷ *มูลสาสนา* ที่ใช้ศึกษาในบทความนี้คือตัวบทฉบับปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่จากหนังสือเรื่อง *มูลสาสนา ล้านนาล้านนา* บำเพ็ญ ะวิน (2538) เป็นผู้ตรวจชำระและปริวรรตโดยใช้ใบลาน 4 ฉบับสอบเทียบกัน ใบลาน 4 ฉบับ ได้แก่ 1. ฉบับวัดศาลาหม้อ อำเภอมือง จังหวัดลำปาง 2. ฉบับวัดนันทาราม จังหวัดเชียงใหม่ 3. ฉบับวัดเชียงมั่น อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ 4. ฉบับวัดพวงหงส์ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ พิมพ์เผยแพร่ร่วมสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี เมื่อพ.ศ. 2538

⁸ ผู้วิจัยใช้คำว่า “พุทธศาสนประวัติ” หมายถึงวรรณคดีพุทธศาสนาที่เน้นเล่าเรื่องประวัติพุทธศาสนา รวมทั้งประวัติศาสนวัตถุในพุทธศาสนา

⁹ ข้ออภิปรายที่กล่าวถึง *มูลสาสนา* และอิทธิพลจากวรรณคดีบาลีของลังกา มีปรากฏทั่วไปในตำราวรรณคดีล้านนา ตำราประวัติศาสตร์ล้านนา และงานที่ศึกษา *มูลสาสนา* โดยเฉพาะ ดูเพิ่มเติมใน ประคอง นิมานเหมินท์ (2509, หน้า 58-61) อุดม รุ่งเรืองศรี (2546, หน้า 305) สรัสวดี อ๋องสกุล (2561, หน้า1-7) อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล (2561, หน้า 195-211) และศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มินตรี (2560)

มาลินีซึ่งมีโครงสร้างเนื้อหาคล้ายกับมูลสาสนา¹⁰

จากที่ผู้วิจัยตรวจสอบเนื้อหาของมูลสาสนาโดยละเอียด แม้มูลสาสนาได้รับอิทธิพลและแนวการเรียบเรียงจากวรรณคดีบาลีของลังกา แต่เป็นเพียงอิทธิพลทางวรรณคดีในแง่โครงสร้างหลักของเนื้อหาเท่านั้น ในรายละเอียดเนื้อหาแต่ละส่วนมีลักษณะสำคัญแตกต่างจากวรรณคดีบาลีของลังกา กล่าวคือ เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ มูลสาสนานำเสนอเรื่องส่วนนี้โดยเริ่มจากระยะเวลาที่ยาวไกล นับแต่การตั้งปณิธานครั้งแรก และเรื่องอดีตพุทธเจ้าก่อนยุคพระที่ปึงกรพุทธเจ้า โดยเล่าเรื่องให้มีรายละเอียดของตัวละคร เหตุการณ์ แสดงความสมบูรณ์ของเนื้อหา¹¹ ในขณะที่มหาวงศ์เล่าเรื่องอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์เริ่มแต่พระที่ปึงกรพุทธเจ้า โดยแสดงเพียงรายชื่อไว้เท่านั้น มิได้เล่ารายละเอียดอื่น ๆ (สุเทพ พรมเลิศ, 2553, หน้า 2-3) และเรื่องทีปวงศ์ เล่าเรื่องเริ่มแต่ยุคพุทธกาล ไม่ปรากฏเรื่องพระโพธิสัตว์และเรื่องอดีตพุทธเจ้าแต่ประการใด (บุญ แสงฉาย, 2557) ตลอดทั้งวรรณคดีบาลีของลังกาเรื่องอื่นก็ไม่ปรากฏเนื้อความส่วนนี้ หรือถ้ามีเรื่องอดีตพุทธเจ้าก็เริ่มที่ยุคพระที่ปึงกร เช่น ฦปวงศ์¹² มหาโพธิวงศ์¹³ แสดงให้เห็นว่ามูลสาสนา

¹⁰ ในบรรดาวรรณคดีบาลีที่ว่าด้วยพุทธศาสนประวัติ ชินกาลมาลินี มีโครงสร้างเนื้อหาคล้ายกับ มูลสาสนา มากที่สุด ทั้งยังแต่งในบริบทวัฒนธรรมพุทธศาสนาและช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ต่างกันเพียงแต่งเป็นคนละภาษา ดูรายละเอียดเรื่องโครงสร้างเนื้อหาของ ชินกาลมาลินีเพิ่มเติมใน อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2559: 198-223)

¹¹ ชินกาลมา ลินีเล่าเรื่องส่วนนี้เช่นเดียวกับมูลสาสนา เพียงแต่ดำเนินเรื่องกระชับและสังเขปกว่ามูลสาสนา

¹² ฦปวงศ์ เนื้อหาส่วนต้นเล่าเรื่องอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ เริ่มจากพระที่ปึงกรจนถึงประวัติพระโคตมพุทธเจ้า ประวัติของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์เกี่ยวข้องกับการสร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ (บุญ แสงฉาย, 2511)

¹³ มหาโพธิวงศ์ เนื้อหาส่วนต้นเล่าเรื่องอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ ขยายความประวัติของพระที่ปึงกรและสุเมธดาบสอย่างละเอียด ส่วนเรื่องอดีตพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ถัดมาเล่าอย่างสังเขป (พลิชฐ์ วรรณทอง, 2565, หน้า)

มีส่วนที่ไม่ดำเนินตามอิทธิพลวรรณคดีพุทธศาสนประวัติภาษาบาลีของลังกา และมีเนื้อหาสำคัญบางส่วนที่แตกต่างไปจากขนบวรรณคดีบาลีสายเถรวาทของลังกา นับแต่พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และวรรณคดีพุทธศาสนประวัติของพุทธศาสนา สายนี้

ด้วยข้อแตกต่างระหว่างมูลสาสนากับวรรณคดีบาลีของลังกาดังที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในมูลสาสนา โดยวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่นและความสัมพันธ์กับความเชื่อพุทธศาสนาสายอื่นนอกจากสายเถรวาทบาลี ซึ่งจะช่วยยืนยันได้ว่ามูลสาสนาเล่าเรื่องอดีตพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์แตกต่างจากขนบวรรณคดีบาลีของลังกาโดยมีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและคติความเชื่อพุทธศาสนาที่หลากหลาย

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 ศึกษาเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในมูลสาสนาที่แสดงความสัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่น
- 2.2 ศึกษาเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในมูลสาสนาที่แสดงความสัมพันธ์กับคติความเชื่อพุทธศาสนาที่หลากหลาย

3. เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในมูลสาสนา: ความสัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่น

เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของมูลสาสนา ปรากฏที่ส่วนต้นของเรื่อง จากเนื้อหาทั้งหมดที่เล่าเรื่องประวัติพุทธศาสนาโดยทั่วไป เฉพาะส่วนที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในมูลสาสนา เนื้อหาเริ่มตั้งแต่เรื่องมาณพเข็ญใจ เรื่องพระเจ้าสัตตคุตตปาณราช เรื่องพรหมกุมาร เรื่องสตรีปรารณาเป็นพระพุทธรูป เรื่องพระเจ้าอติทเวชะ เรื่องพระพุทธรูปเจ้าหลายพระองค์ในช่วงที่พระโพธิสัตว์ปรารณาเป็นพระพุทธรูปด้วยใจและวาจา (แต่ยังไม่ได้รับพุทธพยากรณ์/ก่อนยุคพระที่ปึงกร)

เรื่องเล่าที่ย้อนเวลาสู่อดีตอันยาวไกลของ*มูลศาสนา*ในส่วนนี้ *มูลศาสนา*เล่าแต่ละเรื่องสม่ำเสมอ มีรายละเอียดครบถ้วนสมบูรณ์ โดยมีชื่อตัวละคร ประวัติตัวละคร เหตุการณ์ บริบทแวดล้อมในเรื่อง มีการดำเนินเรื่อง แสดงให้เห็นว่า*มูลศาสนา*ให้ความสำคัญกับเนื้อหาส่วนนี้มาก¹⁴ โดยนับช่วงเวลาอดีตอันยาวไกลเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์รวมกับเหตุการณ์พุทธประวัติ พุทธศาสนาในอินเดีย หลังพุทธกาล และพุทธศาสนาในล้านนา เช่นเดียวกับเรื่อง *ชินกาลมาลินี* ซึ่งเป็นวรรณคดีที่แต่งในระบอบใกล้เคียงกับ*มูลศาสนา* มีแต่ละตอนลงท้ายด้วยคำว่า “กาล” เป็นการร้อยเรียงลำดับกาลเวลาแห่งพระชินเจ้า (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2559, หน้า 198-223) มีเนื้อความแสดงประวัติพุทธศาสนาเช่นกัน

ดังที่กล่าวแล้วว่าเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าใน*มูลศาสนา* มีรายละเอียดของเรื่องเล่าสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงมุ่งวิเคราะห์รายละเอียดของเรื่องเล่ากลุ่มนั้นซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่ามีความสัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่น ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

3.1 เรื่องมานพเชื้อใจ

*มูลศาสนา*เล่าเรื่องในเมืองคันธาระ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมานพเชื้อใจอาศัยอยู่กับมารดา มีอาชีพหาของป่ามาขาย ด้วยความยากจน มานพหาลู่อูทางอื่นเพื่อทำมาหากิน จึงขออาศัยไปกับเรือสำเภาพ่อค้า พามารดาไปด้วย ระหว่าง

¹⁴ ในขณะที่วรรณคดีพุทธศาสนประวัติเรื่องสำคัญของลังกา คือ *มหาวงศ์* เล่าเรื่องอดีตพุทธเจ้านับแต่ยุคพระที่ปึงกรพุทธเจ้าโดยแสดงเพียงรายชื่อ มิได้แสดงประวัติและรายละเอียดเหตุการณ์ในยุคอดีตพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ แต่ให้รายละเอียดเนื้อหาเริ่มตั้งแต่ปลายสมัยพุทธกาลที่พระพุทเจ้าเสด็จไปลังกาจนถึงเรื่องราวพุทธศาสนาในอินเดียและเหตุการณ์ในลังกา (สุเทพ พรหมเลิศ, 2553, หน้า 2-3) แสดงว่า *มหาวงศ์* ให้ความสำคัญต่อเรื่องอดีตพุทธเจ้าน้อยกว่าเรื่องสมัยพุทธกาลที่เชื่อมโยงกับลังกา แม้จะยังนับเรื่องอดีตพุทธเจ้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พุทธศาสนา แต่ก็ปรากฏเป็นเพียงส่วนนำขนาดสั้นขึ้นต้นคัมภีร์เท่านั้น

อยู่บนเรือกลางสมุทร มีคลื่นลมรุนแรง เรือสำเภาแตกกลางสมุทร มาณพแบกมารดาว่ายน้ำข้ามสมุทรด้วยความกตัญญู มหาพรหมบนชั้นนอกนิมิต¹⁵ เห็นมาณพมีความเพียรอุตสาหะแน่วแน่ จึงบันดาลให้มาณพมองเห็นความทุกข์ในชีวิตมนุษย์ตั้งปณิธานเป็นครั้งแรก โดยปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ หลังจากนั้นมาณพแบกมารดาว่ายน้ำข้ามสมุทรจนถึงฝั่ง แล้วดำเนินชีวิตบนเกาะแห่งหนึ่งตามอัธยาพจนสิ้นอายุขัย ไปเกิดในเทวโลก (บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 3-5)

เรื่องมาณพเชื่องใจ มีปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาบางเรื่อง คือ *โศดตถกิมหานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549, หน้า 293-295) *สัมภารวิบาก* (พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปลูกยาทิโป), 2560, หน้า 217-219) และ *ชินกาลมาลินี* (แสง มนวิthur, 2540, หน้า 157) ปรากฏในลักษณะเรื่องเล่าสมบุรณ์ กล่าวคือ มีรายละเอียดตัวละครและเหตุการณ์ มีการดำเนินเรื่อง และไม่ปรากฏชื่อตัวละคร เช่นเดียวกับ *มูลศาสนา* ซึ่งไม่ระบุชื่อตัวละครไว้ แต่ทั้ง *มูลศาสนา* และวรรณคดีบาลีทั้ง 3 เรื่องยังมีรายละเอียดปลีกย่อยและขนาดของเนื้อหาต่างกัน เช่น ใน *มูลศาสนา* *โศดตถกิมหานิทาน* และ *สัมภารวิบาก* กล่าวถึงมหาพรหมผู้มาดลใจพระโพธิสัตว์ว่ามาจากชั้นนอกนิมิต แต่ใน *ชินกาลมาลินี* กล่าวว่ามหาพรหมมาจากชั้นสุทธาวาส ทั้งนี้ด้วยรายละเอียดของเรื่องทั้งหมด ทั้งโครงเรื่อง พล็อตกรรมตัวละครที่เหมือนกัน ยืนยันได้ว่าเรื่องมาณพเชื่องใจใน *มูลศาสนา* *โศดตถกิมหานิทาน* *สัมภารวิบาก* และ *ชินกาลมาลินี* เป็นเรื่องเดียวกัน

เรื่องมาณพเชื่องใจใน *มูลศาสนา* มีรายละเอียดตรงกับเรื่อง *โศดตถกิมหานิทาน* และ *สัมภารวิบาก* มากที่สุด ในขณะที่เรื่อง *ชินกาลมาลินี* เป็นเรื่องที่แต่งทีหลัง *มูลศาสนา* และมีส่วนที่แตกต่างคือสถานที่ที่อยู่ของมหาพรหม¹⁶ จึงกล่าวได้ว่า

¹⁵ อกนิมิต ใช้รูปคำตามตัวบท *มูลศาสนา*

¹⁶ ในที่นี้อาจสันนิษฐานได้ว่า เรื่องมาณพเชื่องใจใน *ชินกาลมาลินี* อาจมีที่มาจากวรรณคดีเรื่องอื่น หรือมีการรับรู้เรื่องเล่าจากแหล่งอื่น นอกเหนือจาก *โศดตถกิมหานิทาน* และ *สัมภารวิบาก*

มูลศาสนาน่าจะมีความสัมพันธ์กับเรื่องโศกตถกัมมทานิทานและสัมภารวิบากในแง่ของการรับอิทธิพล วรรณคดีบาลีทั้ง 2 เรื่องอาจเป็นที่มาของเรื่องเล่าดังกล่าวที่ปรากฏในมูลศาสนา เพียงแต่ยังยืนยันไม่ได้โดยตรง เพราะถ้อยคำภาษาในตัวของมูลศาสนาไม่ได้ปรากฏร่องรอยในเชิงคัดลอกโดยตรง แต่ปรากฏเพียงเนื้อหาที่ตรงกันเท่านั้น อีกทั้งเรื่องเล่ามานพเชษฐใจก็ปรากฏในวรรณคดีบาลีเพียงสองเรื่องนี้เท่านั้น¹⁷ ไม่ปรากฏในวรรณคดีบาลีซึ่งเป็นคัมภีร์มาตรฐานของสายเถรวาทลังกา และไม่ปรากฏวรรณคดีพุทธศาสนาสายอื่น จึงยังเป็นปริศนาว่าทั้งมูลศาสนา โศกตถกัมมทานิทาน และสัมภารวิบาก ได้เรื่องมานพเชษฐใจมาจากแหล่งใด

นักวิชาการบางท่านเสนอว่าโศกตถกัมมทานิทานได้ศัพท์เฉพาะคือ “ปฐมจิตตูปปาต (*paṭhamacittuppāda*)” ตรงกับแหล่งที่มาในภาษาสันสกฤตคือ “ปฐมจิตตโตตปาต (*prathamacittotpāda*)” จากพุทธศาสนาฝ่ายเหนือของอินเดีย (Skilling, 2009, p. 131 อ้างถึงใน Schnake, 2023, p. 387) ส่วนในมูลศาสนาใช้คำว่า “ปถมเจตนา” (บำเพ็ญ ะวิน, 2538: 5) ศัพท์เฉพาะเหล่านี้แสดงถึงแนวคิด (concept) การตั้งปณิธานครั้งแรกของพระโพธิสัตว์เพื่อปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งไม่ปรากฏในวรรณคดีบาลีสายเถรวาทของลังกา

3.2 เรื่องพญาสัตตุดาปนราช

หลังจากเรื่องมานพเชษฐใจ มูลศาสนาเล่าเรื่องต่อมาคือ พระโพธิสัตว์มาเกิดในเมืองสิริมติ มีเดชาบุภาพมาก ท้าวพญาทั้งหลายมาอ่อนน้อมยอมรับใช้ พระองค์จึงได้ชื่อว่า สัตตุดาปนราช พระองค์มีอุปนิสัยชอบคล้องช้าง วันหนึ่งพรานป่านำชาวช้างป่าลักษณะดีมาแจ้งให้ทราบ พญาให้คล้องช้างมาให้หมอสั่ง

¹⁷ วรรณคดีบาลีที่มีเนื้อหาเดียวกันกับโศกตถกัมมทานิทานและสัมภารวิบาก ยังมีอีกเรื่องหนึ่งคือ สัมปินตนิทานนิทาน แต่วรรณคดีเรื่องนี้ยังไม่มีผู้ศึกษาและตีพิมพ์เผยแพร่ ในบทความนี้ผู้วิจัยจึงยังไม่กล่าวถึงสัมปินตนิทานด้วยข้อจำกัดในการเข้าถึงตัวบทและยังมิได้ศึกษาโดยละเอียด

ฝึกเพื่อเป็นช่างมุงคล พญาซึ่งข้างออกไปเล่นมหรสพและประพาสนอกเมือง ครั้นนั้นมีฝูงช่างปามาในเขตพิชไร์ของชาวเมือง ข้างของพญาได้กลืนช่างตัวเมียจึงเตลิดตามฝูงช่างหนีเข้าป่าไป พญาทรงพิโรธหมอช่าง เพราะเข้าใจว่าหมอช่างฝึกช่างไม่ดี หมอช่างทูลว่า เพราะอำนาจตัณหา ข้างมุงคลแม้ได้รับการฝึกดีแล้วยังมีจิตฟุ้งซ่านตามช่างตัวเมียไป เมื่อคลายอำนาจตัณหาแล้วข้างมุงคลจะกลับมาเอง เมื่อช่างกลับมาในเมือง พญายังไม่คลายสงสัย หมอช่างจึงสั่งให้เฝ้าแท่งเหล็กเป็นสี่แฉกแล้วสั่งให้ช่างใช้วงอุ้มแท่งเหล็กไว้ ต่อเมื่อสั่งให้วางจึงค่อยวางแท่งเหล็กนั้น ข้างใช้วงอุ้มแท่งเหล็ก แม้อ่อนเพียงใดก็ไม่วาง พญาเกรงว่าช่างจะตายจึงสั่งหมอช่างให้ช่างวางแท่งเหล็ก พญารู้สึกสลดสังเวชในอำนาจตัณหา จึงมอบรางวัลแก่หมอช่าง ตั้งปณิธานเป็นพระพุทธรเจ้า แล้วออกบวชเป็นฤๅษีจนสิ้นอายุ ไปเกิดในฉกามาวจร (บำเพ็ญ วรริน, 2538, หน้า 5-8)

เรื่องเล่าเดียวกันนี้ปรากฏใน *โศดตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549, หน้า 296-300) *ลัมภาวรีบาท* (พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป), 2560, หน้า 219-223) และ *ชินกาลมาลินี* (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 158-159) เป็นเรื่องเล่าสมบุรณ์เหมือนกัน เพียงแต่ *ชินกาลมาลินี* เล่าเรื่องกระชับและสังเขปกว่าเรื่องอื่น จุดที่แตกต่างกันอย่างสำคัญคือ *มูลสาสนา* กับ *ชินกาลมาลินี* กล่าวถึงชื่อตัวละครพญาเหมือนกัน คือ “สัตตุดาปนะ” ที่ได้ชื่อนี้เพราะมีท้าวพญาทั้งหลายมาอ่อนน้อมรับใช้ และไม่ได้กล่าวถึงชื่ออื่นอีก ในขณะที่ *โศดตถกัมมทานิทาน* และ *ลัมภาวรีบาท* กล่าวเน้นชื่อของพญาคือ “คชปิยะ” เพราะพญาเป็นนักเลงช่างชอบคล้องช้าง และรักช่าง ทั้งยังกล่าวถึงชื่อ “สัตตุดาสนกหมะ” (ผู้ฝึกทำให้สัตว์สะดุ้งกลัว) แต่ไม่เน้นเรียกในชื่อนี้

เรื่องพญาสัตตุดาปนราชปรากฏในวรรณคดีบาลีเพียง 3 เรื่องดังกล่าวข้างต้น ไม่ปรากฏที่มาในคัมภีร์มาตรฐานของพุทธศาสนาสายเถรวาทบาลีจากลังกา

นักวิชาการบางท่านอ้างถึงวรรณคดีพุทธศาสนาในอินเดียคือ *ชาตกมาลา* (*Jātakamālā*) *โพธิสัตตว-อวทาน-กัลปตา* (*Bodhisattva-avadāna-kalpalatā*)

รวมทั้งในคัมภีร์วินัยของนิกายมูลสรวาสติวาท (*Vinaya of the Mūlasarvāstivādin*) มีเรื่องการบวชของพระโพธิสัตว์ หรือจุดเริ่มต้นชีวิตบรรพชิตของพระโพธิสัตว์ (Skilling, 2009, p. 131 อ้างถึงใน Schnake, 2023, p. 388) อาจเทียบได้กับการออกบวชของพญาสัตตตะพาปนราชซึ่งออกบวชเป็นครั้งแรกนับแต่ตั้งโพธิจิตในชาติก่อน และยังมีเรื่องพระเจ้าประภาสะในบางนิกาย เช่น มูลสรวาสติวาท ซึ่งอาจเทียบได้กับเรื่องพญาสัตตตะพาปนราช (Hahn, 2006, pp. 1-81 อ้างถึงใน ชานปวิรัช ทัดแก้ว, 2563, หน้า 71) เพียงแต่ยังไม่พบเรื่องเล่าที่น่าจะเกี่ยวข้องกันโดยตรง

3.3 เรื่องพรหมกุมาร

เรื่องพรหมกุมารใน*มูลศาสนา* พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพรหมณ์ ในหมู่บ้านพรหมณ์ชื่อ สาระ เมืองมคธรัฐธะ ได้ชื่อว่า พรหมกุมาร เพราะมีรูปร่างดั่งพรหม พระโพธิสัตว์เรียนรู้ศิลปศาสตร์ของพรหมณ์เจนจบ มีลูกศิษย์ 500 คน เมื่อบิดามารดาของพรหมกุมารตาย พรหมกุมารแจกจ่ายทรัพย์สมบัติทั้งหมดเป็นทาน ออกบวชเป็นฤๅษีอาศัยอยู่ในป่า ลูกศิษย์ทั้ง 500 คนก็ออกบวชตาม วันหนึ่งพรหมฤๅษีไปที่ภูเขามันทละ พบแม่เสือเผิงคลอดลูกกำลังหิวจะกินลูกตนเอง พรหมฤๅษีสลดสังเวชใจเห็นความไม่แน่นอนในชีวิตสัตว์ จึงออกอุบายให้ลูกศิษย์ไปหาเนื้อมาให้แม่เสือ เมื่ออยู่ลำพังพรหมฤๅษีพิจารณาเห็นโทษในสังขารของตนและของสัตว์ทั้งหลาย ตั้งปณิธานปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า แล้วกระโดดลงหน้าผา สละร่างของตนเป็นอาหารแก่แม่เสือ (บำเพ็ญ ธรรมวิน, 2538, หน้า 8-10)

วรรณคดีบาลีที่ปรากฏเรื่องพรหมกุมารคือ *โลตต์ถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549, หน้า 301-303) *สัมภารวิบาท* (พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป), 2560, หน้า 223-226) และ*ชินกาลมาลินี* (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 159-160) *มูลศาสนา*กับวรรณคดีบาลีทั้ง 3 เรื่องกล่าวชื่อและสาเหตุของชื่อตัวละครพระโพธิสัตว์ตรงกัน คือ พรหมกุมาร เพราะมีรูปร่างดั่งพรหม ส่วนที่ต่างกันคือ *มูลศาสนา*กล่าวถึงคณะลูกศิษย์ของพรหมฤๅษีโดยรวม ไม่มีหัวหน้า

ลูกศิษย์หรือชื่อตัวละครอื่นอีก แต่ใน *โศดัตถกัมมทานิทาน สัมภารวิปาก* และ *ชินกาลมาลินี* กล่าวว่านอกจากพรหมฤๅษีมีลูกศิษย์ทั้ง 500 คน ยังมีหัวหน้าลูกศิษย์คนหนึ่งชื่อ “เมตไตรย” เป็นพระโพธิสัตว์เช่นกัน

Junko Matsumura (อ้างถึงใน Schnake, 2023, pp. 388-389) วิเคราะห์เรื่องเล่าทำนองเดียวกันนี้ปรากฏใน *ชาตกมาลา (Jātakamālā)* และ *สุวรรณ(ปร)ภาส-สูตร (Suvarṇa(pra)bhāsa-sūtra)*

ในวรรณคดีพุทธศาสนาอินเดียทั้ง 2 เรื่องข้างต้น แม้เป็นเรื่องเล่าคล้ายกันและมีโครงเรื่องแบบเดียวกัน แต่ยังมีข้อแตกต่างที่สำคัญคือ *ชาตกมาลา* มิได้ระบุชื่อพระโพธิสัตว์ แต่ระบุชื่อลูกศิษย์ผู้หนึ่งคือ “อชิตะ”¹⁸ เป็นผู้ติดตามพระโพธิสัตว์ท่องเที่ยวไปแถบภูเข (หลวงรัชการโกศล, 2541, หน้า 5-8) ส่วนใน *สุวรรณ(ปร)ภาส-สูตร* หรือชื่อเต็มคือ *สุวรรณประภาโสดมสูตรนทรราชสูตร* แม้โครงเรื่องหลักยังคล้ายกัน แต่รายละเอียดแตกต่างจากเรื่องอื่นมาก กล่าวคือ พระโพธิสัตว์นามว่า มหาสัตวะ เกิดเป็นโอรสของพระราชานามว่า มหารถะ มีพี่ชาย 2 คนคือ

¹⁸ atha kadācitsa mahātmā pariniṣpannabhūyiṣṭhe prthūbhūte śiṣyagaṇe pratiṣṭhāpīte’sminkalyāṇe vartmanyavatārite naiṣkramyasatpatham loke saṁvṛteṣvīpāyadvāreṣu rājamārgīkṛteṣviva sugatimārgeṣu drṣṭadharmasukhavihārārthaṁ tatkalāśiṣyenāḥjitenānugamyamāno yogānukūlān parvatadarīnikūḥjānanuvicacāral

(ที่มา: <https://www.dsbcproject.org/canon-text/content/22/224>)

แปล- ครั้งนั้น ท่านผู้ยิ่งใหญ่ เมื่อคณะศิษย์ได้บรรลุธรรม มั่นคงในธรรมอันประเสริฐแล้ว เส้นทางแห่งความดีงามได้รับการประดิษฐานแล้ว ทางแห่งการออกบวชสู่ความจริงถูกนำมาเผยแผ่ในโลก รวากับว่าประตูบวชถูกปิดไว้และหนทางสู่สุดติถูกกระทำให้เป็นทางหลง เพื่อประโยชน์แห่งการอาศัยอยู่ในความสุขแห่งธรรม อันเห็นได้ประจักษ์ ท่านท่องเที่ยวไปตามถ้ำ ดงไม้ ซอกเขา ภูเขา ที่เกื้อกูลต่อโยคะ โดยมีศิษย์ในกาลนั้นนามว่า “อชิตะ” ติดตามไป (ผู้วิจัย)

มหาประณาทะ และมหาทเวะ วันหนึ่งเจ้าชายทั้งสามเสด็จประพาสป่า พบแม่เสือเพ็งคลอดลูกได้ 7 วัน แม่เสือกำลังหิว เจ้าชายมหาสัตะเกรงว่าแม่เสือจะหิวตาย (ไม่มีเรื่องแม่เสือจะกินลูกตนเอง) จึงปรารถนาสละร่างกายเป็นอาหารแก่แม่เสือ ทั้งยังตั้งปณิธานเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า เนื้อความต่อจากนั้นพรรณนาการคร่ำครวญของเจ้าชาย 2 พระองค์ และความเสียใจของพระมเหสีกับพระราชอา (ชะเอม แก้วคล้าย, 2558, หน้า 134-151)

เรื่องพรหมกุมารใน *มูลสาสนา* อาจสันนิษฐานได้ว่า มีความสัมพันธ์กับ *โศดตถกัมมทานิทาน* และ *สัมภารวิบาก* มากที่สุด เพราะทั้ง 2 เรื่องเป็นวรรณคดีบาลีสืบทอดในวัฒนธรรมเถรวาทในดินแดนไทย ส่วน *ชาตกมาลา* แม้จะมีลักษณะเรื่องคล้ายกันมาก แต่เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาในอินเดีย ยืนยันไม่ได้ว่า เกี่ยวข้องกับเรื่อง *โศดตถกัมมทานิทาน* *สัมภารวิบาก* และ *มูลสาสนา* อย่างไร อาจเป็นเรื่องเล่าอันเป็นที่รับรู้ร่วมกันเท่านั้น

ในอีกแง่หนึ่ง *ชาตกมาลา* อาจมีอิทธิพลต่อเรื่อง *โศดตถกัมมทานิทาน* ซึ่งมีแนวโน้มว่าเป็นเรื่องที่แต่งในลังกาในบริบทวัฒนธรรมพุทธศาสนาสำนักอภัยคีรีวิหารซึ่งเป็นสำนักเปิดกว้างทางความคิด เรียนรู้พุทธศาสนาหลากหลายนิกาย และรวมถึงสำนักเชตวันวิหารด้วย¹⁹ เรื่องเล่าทำนองเดียวกับ *ชาตกมาลา* ดังเช่นเรื่อง

¹⁹ เรื่องประวัติการแต่งและสถานที่แต่ง *โศดตถกัมมทานิทาน* ซึ่งยืนยันแนวโน้มว่าเป็นเรื่องที่แต่งในลังกาและอาจเกี่ยวข้องกับสำนักอภัยคีรีวิหาร ดูเพิ่มเติมได้ใน วอลเตมาร์ ซี. โซเลอร์ (2526) บรรจบ บรรณรุจิ (2549, หน้า 22-41) และ Schnake (2023, pp. 373-381) ภาพรวมของการศึกษาและองค์ความรู้เรื่องประวัติคัมภีร์ *โศดตถกัมมทานิทาน* ในปัจจุบันยังไม่เป็นที่ตกลงกันแน่นอนอย่างชัดเจนว่าเป็นคัมภีร์ที่ทำเน็ดขึ้นในพื้นที่ใด นักวิชาการทั้ง 3 ท่านในงานทั้ง 3 เรื่องข้างต้น สันนิษฐานสอดคล้องกันว่าอาจเป็นคัมภีร์ที่แต่งในลังกา โดยสันนิษฐานจากข้อความที่ระบุถึงผู้แต่งในดับบทคัมภีร์ และมีคัมภีร์อื่นที่กล่าวถึงผู้แต่ง *โศดตถกัมมทานิทาน* ว่า เป็นพระภิกษุชาวลังกา มีนักวิชาการท่านเดียวที่สันนิษฐานแตกต่างออกไปคือ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2546, หน้า 81) สันนิษฐานว่า *โศดตถกัมมทานิทาน* อาจไม่ได้แต่งที่ลังกา เพราะในลังกาไม่มี

พรหมกุมารอาจส่งอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีของสำนักอภัยศิริวิหารและเขตวันวิหาร ในช่องทางนี้ เมื่อมีการรับเรื่อง *โศดตถกัมมทานิทาน* เข้ามาในดินแดนไทย เรื่องเล่าเหล่านี้จึงส่งอิทธิพลด้านเนื้อหาต่อวรรณคดีบาลีในท้องถิ่นคือ *สัมภารวิปาก*²⁰ ตลอดจนวรรณคดีพุทธศาสนประวัติภาษาท้องถิ่นเรื่อง *มูลศาสนา* และวรรณคดีพุทธศาสนประวัติภาษาบาลีเรื่อง *ชินกาลมาลินี* ด้วย

ส่วนเรื่อง *สุวรรณประภาโสทมสุเทรณทรราชสูตร* ด้วยรายละเอียดที่แตกต่างกันมาก จึงยืนยันได้ว่า ไม่เกี่ยวข้องกันโดยตรง เพียงแต่เป็นวรรณคดีที่มีโครงเรื่องหลักคล้ายกัน แสดงแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์สละร่างกายเป็นทานแก่สิ่งมีชีวิตอื่น และเป็นคติความเชื่อร่วมกันเรื่องการให้ทานอันยิ่งใหญ่

3.4 เรื่องสตรีปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า

ต่อจากชาติที่เกิดเป็นพรหมกุมาร *มูลศาสนา* เล่าเรื่องในยุคสมัยของพระพุทธเจ้านามว่า โปราณที่ปังกร พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสตรี ในราชตระกูลเมืองจัมปาวัดดี เป็นราชิดาของ “แม่น้า” ของพระโปราณที่ปังกรพุทธเจ้า ได้ชื่อว่า วิสุทธาเทวี ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งเกิดในตระกูลพราหมณ์ ออกบวชในพุทธศาสนา เลื่อมใสพระโปราณที่ปังกร กระทำเครื่องบูชามิได้ขาด อธิษฐานขอเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตนามว่าที่ปังกรเช่นกัน พระโปราณที่ปังกรจึงประทานพุทธพยากรณ์ว่าพระโพธิสัตว์องค์นั้นจะได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าที่ปังกรในอนาคต นับแต่นั้นพระโพธิสัตว์ก็ชวนชวายบิณฑบาตน้ำมันผักกาดเพื่อมาจุดประทีปถวาย

¹⁹ (ต่อ) การค้นพบคัมภีร์นี้ แต่มีแพร่หลายในพม่าและไทย อีกทั้งชื่อคัมภีร์มีผิดเพี้ยนกันหลากหลาย แสดงให้เห็นชื่อที่แปรไปตามอิทธิพลของภาษาไทย จึงอาจเป็นคัมภีร์ที่แต่งในไทยหรือพม่า

²⁰ เรื่องประวัติคัมภีร์ *สัมภารวิปาก* สุภาพรณ ฌ บางช้าง (2533, หน้า 136) สันนิษฐานว่าอาจจะแต่งในล้านนาช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ 19 แต่อนันต์ เหล่าเลิศกุล (2546, หน้า 84) ให้ความเห็นต่างออกไปว่า ไม่น่าจะแต่งที่ล้านนา เพราะพบเพียงต้นฉบับใบลานอักษรขอม ไม่พบต้นฉบับใบลานอักษรธรรม

พระพุทธเจ้า วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ไปถึงเขตราชฐาน ได้พบพระนางวิสุทธาเทวี พระนางถวายน้ำมันผัดกาด แล้วตั้งจิตปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตมีนามว่า สิทธิตถะ เช่นเดียวกับชื่อเมล็ดผัดกาด พระโพธิสัตว์รับน้ำมันผัดกาดแล้วไปเผ้า พระโปราณที่ปิงกร ทูลเรื่องราวทั้งหมด แล้วถามว่าพระนางวิสุทธาเทวีจะได้เป็น พระพุทธเจ้าหรือไม่ พระโปราณที่ปิงกรตรัสเรื่อง ธรรมสโมธาน 8 ประการ²¹ พระนางวิสุทธาเทวีอยู่ในเพศสตรี มิใช่วิสัยจะได้รับพุทธพยากรณ์ แต่ยังพยากรณ์ ว่า พระโพธิสัตว์ที่ปิงกรจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ในกาลนั้น พระพุทธเจ้า ที่ปิงกรในอนาคตจะประทานพุทธพยากรณ์แก่พระโพธิสัตว์คนเดียวกับที่เคยเกิด เป็นสตรีในชาตินี้ (บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 10-13)

²¹ ธรรมสโมธาน 8 ประการ คือคุณสมบัติทั้ง 8 ประการของผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า มูลสาสนาแจกแจงไว้ได้แก่ 1. เป็นมนุษย์ 2. เป็นเพศชาย 3. มีเหตุประกอบ 4. ได้พบ พระพุทธเจ้า 5. ออกบรพชา 6. ได้ฉานสมาบัติแปด 7. ให้ชีวิตเป็นทาน 8. มีฉันทะ เนื้อความส่วนนี้มูลสาสนาได้ยกคถาภาษาบาลีมากล่าว ดังนี้

มนุสสตตฺถํ ลิงคสมปตติ

เหตุ สตถารทสสนํ

ปพพชชา คุณสมปตติ

อธิกาโร จ ฉนทตา

อฏฐธมมสโมธานา

อธิกาโร สมัชฌมตติ.

(บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 10)

หลังจากยกคถาบาลี มูลสาสนาใช้วิธีแปลยกศัพท์พร้อมทั้งอธิบายเสริมความ คถา ภาษาบาลีข้างต้นยังปรากฏใน *โสดตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2548, หน้า 163) และ *สัมภารวิปาก* ((พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป), 2560, หน้า 556) ในเรื่องเล่าชุดเดียวกันคือพระโพธิสัตว์เกิดเป็นสตรี ในเหตุการณ์ที่ พระโปราณที่ปิงกรตรัสถึงธรรมสโมธาน 8 ประการ แสดงให้เห็นว่ามูลสาสนากับ วรรณคดีบาลีทั้ง 2 เรื่องรับรู้เรื่องพระโพธิสัตว์เกิดเป็นสตรีจากแหล่งเดียวกัน ยังยืนยัน ไม่ได้ว่ามูลสาสนาได้เรื่องเล่ามาจาก *โสดตถกัมมทานิทาน* โดยตรงหรือไม่ เพียงแต่ สันนิษฐานว่าเป็นการรับรู้ตัวบทเดียวกัน

ในบาทสุดท้ายของคถา มูลสาสนายังคงใช้คำว่า “อธิกาโร” แต่ใน *โสดตถกัมมทานิทาน* และ *สัมภารวิปาก* ใช้คำว่า “อภินิหาร”

เรื่องสตรีปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าปรากฏในวรรณคดีบาลี 4 เรื่อง คือ *โสดตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549, หน้า 304-310) *สัมภารวิบาก* (พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป), 2560, หน้า 226-232) *ชินกาลมาลินี* (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 160-161) และ *ปทีปทานชาดก* (ชนินท์ สุขเชิ และ ประสิทธิ์ แสงทับ, 2541, หน้า 484-491) เป็นชาดกเรื่องหนึ่งใน *เชียงใหม่ปณณาสชาดก*²² ซึ่งเป็นวรรณคดีชุดปัญญาสชาดกของพม่า

วรรณคดีบาลีทั้ง 4 เรื่องแม้จะมีเรื่องสตรีปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับ *มูลศาสนา* แต่ยังมีรายละเอียดทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน ส่วนที่เหมือนกันคือโครงเรื่องหลักที่มุ่งนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ทั้ง 2 องค์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัน คือ พระโพธิสัตว์ที่ปรารถนาเป็นพระที่ปึงกรพุทธเจ้ากับพระโพธิสัตว์ที่ปรารถนาเป็นพระโคตมพุทธเจ้า เรื่องเล่ากลุ่มนี้ยืนยันว่าทั้ง 2 พระองค์เคยสร้างสมบารมีร่วมกันมาก่อน

ส่วนที่แตกต่างกันเป็นรายละเอียดปลีกย่อย คือ ชื่อตัวละคร และเนื้อหาบางส่วน ด้านชื่อตัวละคร *มูลศาสนา* กล่าวว่าพระโพธิสัตว์ที่เป็นสตรีชื่อ “วิสุทธาเทรี” ในขณะที่ *สัมภารวิบาก* ระบุชื่อ “สุมิตตา” ส่วนเรื่อง *โสดตถกัมมทานิทาน* *ชินกาลมาลินี* และ *ปทีปทานชาดก* ไม่ได้ระบุชื่อไว้ และมี *สัมภารวิบาก* เพียงเรื่องเดียวระบุชื่อพระบิดาเอาไว้ด้วย ชื่อว่า “สุปปปุตตะ”

เนื้อหาบางส่วนที่แตกต่างกันคือ *มูลศาสนา* *โสดตถกัมมทานิทาน* *ชินกาลมาลินี* และ *ปทีปทานชาดก* ต่างเริ่มเข้าสู่เรื่องราวพระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นสตรี และ

²² ใช้ชื่อตามฉบับแปลของกรมศิลปากร

ปรากฏเพียงข้อความขนาดสั้นกล่าวถึงวิบากกรรมที่ทำให้เกิดเป็นสตรี²³ แต่ใน *สัมภารวิบาก* ปรากฏเรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งซึ่งมีตัวละคร ประวัติตัวละคร เหตุการณ์ การดำเนินเรื่องครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นส่วนนำก่อนที่จะเข้าสู่เรื่องพระโพธิสัตว์เกิดเป็นสตรี เรื่องดังกล่าวเป็นอดีตชาติพระโพธิสัตว์เคยสร้างบาปหนักคือส้องเสพกับภรรยาของผู้อื่นจึงเกิดเป็นสตรีในชาตินี้ นับเป็นเรื่องเล่าอธิบายเหตุที่ปรากฏเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

นอกจากเรื่องสตรีปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในวรรณคดีบาลีข้างต้น ในวรรณคดีพุทธศาสนาสายอินเดียเหนือและคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาจีนยังปรากฏเรื่องเล่าคล้ายกัน ดังที่งานของชานบวิซซ์ ทัดแก้ว (2563, หน้า 68-79) พบว่ามีเรื่องเล่าตัวละครสำคัญคือ พระรัตนศิขินพุทธเจ้า แสดงบทบาทเช่นเดียวกับพระปารามที่ปิงกรพุทธเจ้าในวรรณคดีบาลี มีเรื่องพระโพธิสัตว์ซึ่งจะได้เป็นพระที่ปิงกรพุทธเจ้าในอนาคต มีเรื่องเจ้าหญิงถวายน้ำมันตะเกียงและปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า พระรัตนศิขินพุทธเจ้าพยากรณ์พระโพธิสัตว์องค์หนึ่งว่าจะได้เป็นพระที่ปิงกรพุทธเจ้า พระธิดาจะเกิดเป็นผู้ชายในชาตินั้นด้วย และจะได้รับพยากรณ์จากพระที่ปิงกรพุทธเจ้า²⁴

²³ *มูลศาสน* ให้เหตุผลว่าที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสตรีเพราะ “เหตุว่าได้กระทำเหล่านชู้กับด้วยเมียท่านในศาสนาแต่ก่อนนั้นแล” (บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 10) *โศดตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549) กล่าวว่า “อปราปรีเวหนียาปาปกมเมน” (หน้า 160) “ด้วยบาปกรรมที่ให้ผลในภพต่อไป” (หน้า 304) *ชินกาลมอลินี* (แสงมนวิฑูร, 2540) กล่าวเพียงว่า “กมมาเวเสสน” (หน้า 7) “ด้วยเศษบาปที่ยังเหลืออยู่” (หน้า 160) และ *ปทีปทานชาดก* (ชนินท์ สุขเชื้อ และประสิทธิ์ แสงทับ, 2541, หน้า 486) กล่าวว่า “ต้องเกิดเป็นหญิงเพราะอกุศลกรรมที่ชื่อว่าอปราปรีเวหนียกรรม (กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป) ที่ตนกระทำกับบุตรน้องหญิงมาก่อน” ทั้ง 4 เรื่องแม้จะกล่าวสาเหตุของการเกิดเป็นสตรี แต่ไม่ได้กล่าวรายละเอียดและเรื่องราวความเป็นมาให้ชัดเจน

²⁴ นอกจากนี้ บรรจบ บรรณรุจิ (2549, หน้า 70) ยังกล่าวถึงแนวคิดเรื่องสตรีเป็นพระโพธิสัตว์และสามารถแสดงความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าได้ ปรากฏในคัมภีร์ *ลัทธิธรรมปุณฑริกสูตร*

เรื่องสตรีปรารถนาเป็นพระพุทเจ้า อาจมีที่มาเช่นเดียวกับเรื่องพรหมกุมาร คือเป็นเรื่องที่รับรู้ร่วมกันในพุทธศาสนาในแถบอินเดียเหนือ และอาจเป็นเรื่องเล่าที่รับรู้ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาของลังกาสำนักอภัยคีรีวิหารและเซตวันวิหารด้วย โดยรับผ่านวรรณคดีบาลีเรื่อง*โสดตถกัมมทานิทาน*ซึ่งมีแนวโน้มว่าแต่งในลังกาและได้รับอิทธิพลจากสำนักอภัยคีรีวิหารและเซตวันวิหาร²⁵ จึงปรากฏเรื่องเล่าและแนวคิดทางพุทธศาสนาร่วมกันกับเรื่องเล่าของพุทธศาสนาสายอินเดียเหนือ วรรณคดีบาลีในประเทศไทยคือ*สมุทรวิบาก* และ*ชินกาลมาลินี*ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจาก*โสดตถกัมมทานิทาน*จึงยอมรับเรื่องเล่าแนวนี้นี้ไว้ด้วย และ*มูลศาสนา* ซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาท้องถิ่นก็อาจได้รับเรื่องเล่ากลุ่มนี้มาในลักษณะอันเป็นที่ยอมรับในวัฒนธรรมพุทธศาสนาท้องถิ่นแล้ว²⁶

3.5 เรื่องพระเจ้าอติเทวะ

หลังจากเรื่องสตรีปรารถนาเป็นพระพุทเจ้า *มูลศาสนา*เล่าเรื่องต่อมา คือ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าอติเทวะ ในเมืองกรัณฑกะ มีอนุภาพเทียบเท่า พระจักรพรรดิ พระเมตไตรยโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ชื่อ สิริคุตตะ ในสมัยนั้น มีพระพุทเจ้าอุบัติในโลกพระนามว่า พรหมเทวะ พระองค์เสด็จมาแสดงธรรม ไกลเมืองกรัณฑกะ พระวรกายส่องฉายรัศมีไปทั่ว พระเจ้าอติเทวะสะดุ้งกลัว สิริคุตตะอำมาตย์จึงทูลว่าเป็นพละนาฏาของพระพุทเจ้า แล้วพรรณนาคุณของ

²⁵ ดูเรื่องประวัติคัมภีร์*โสดตถกัมมทานิทาน* ในเชิงอรรถที่ 19

²⁶ เรื่องการยอมรับเรื่องเล่าหรือคติความเชื่อที่หลากหลายจากพุทธศาสนาหลายสาย จะกล่าวโดยละเอียดในหัวข้อที่ 3

พระพุทธเจ้าและความยิ่งใหญ่ของบุคคลบูชาพระพุทธเจ้าให้พระเจ้าอติเวทธราบ²⁷

²⁷ เนื้อความส่วนนี้ *มูลศาสนายกคาถาภาษาบาลี* เป็นบทตั้ง แล้วใช้วิธีแปลยกศัพท์และอธิบายเสริม คาถาภาษาบาลีมีดังนี้

เอส พุทโธ มหาราช

สพพสตุตทิตถาย

อรหํ สุกโต โลเก ภควา

วิชชาจรณสัมปนโน

โลเก อุตตมปุคฺคโล

โลเก อูปปชฺชิสฺส ชินโน

โลก ปารุคฺ

วิมุตติปทโกวิท.

(บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 14)

คาถาพรรณนาคุณของพระพุทธเจ้าข้างต้นยังปรากฏใน *โสดตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2548, หน้า 171) *สัมภารวิปาก* ((พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปณญาทีโป), 2560, หน้า 32) และ *ชินกาลมาลินี* ด้วย (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 8) ในบาทสุดท้ายมูลศาสนาลงท้ายด้วยคำว่า “ปทโกวิท” แต่ *โสดตถกัมมทานิทาน* กับ *สัมภารวิปาก* ใช้ “ปรินายโก” และ *ชินกาลมาลินี* ใช้ “ปทปาทยโก”

ส่วนคาถาที่กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของบุคคลผู้บูชาพระพุทธเจ้าใน *มูลศาสนา* คือ

สโต หตฺถิ สโต อสฺสา

สตกถญฺชา สหสฺสาณิ

เอกสฺส ปาทวิหารสฺส

สโต อสฺสตรียฺธา

อามุตฺตมณิกถฺสลา

กลลํ นาคฺคตฺติ โสฬสึ

(บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 15)

คาถาข้างต้นปรากฏใน *โสดตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2548, หน้า 172) และ *สัมภารวิปาก* ((พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปณญาทีโป), 2560, หน้า 33) มีถ้อยคำแตกต่างกันเล็กน้อย

ทั้งคาถาพรรณนาคุณของพระพุทธเจ้าและคาถาพรรณนาความยิ่งใหญ่ของผู้บูชาพระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นการใช้ตัวบทคาถาภาษาบาลีและตัวบทเนื้อหาร่วมกันเช่นเดียวกับคาถาในเรื่อง *สตรียปรารภ* เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งได้กล่าวไปแล้ว (ดูเชิงอรธที่ 12) แม้ยังกล่าวไม่ได้โดยตรงว่าวรรณคดีเรื่องใดเป็นต้นแหล่งของคาถาภาษาบาลีเหล่านี้ แต่สันนิษฐานได้ว่า *ชินกาลมาลินี* ซึ่งมีประวัติการแต่งหลังสุดได้คาถามาจากเรื่องที่ตั้งก่อน *โสดตถกัมมทานิทาน* คือเรื่องที่ตั้งในลังกา จึงเป็นเรื่องที่อาจส่งอิทธิพลด้านเนื้อหาและคาถาภาษาบาลีต่อเรื่องอื่น *มูลศาสนา* อาจรับคาถาภาษาบาลีจากเรื่อง *โสดตถกัมมทานิทาน* หรือ *สัมภารวิปาก*

เมื่อพระเจ้าอติทเวะได้พบพระพรหมเทวพุทธเจ้า เกิดเลื่อมใสศรัทธา จึงตั้งปณิธานในใจปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต (บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 13-16)

เรื่องพระเจ้าอติทเวะปรากฏในในวรรณคดีบาลี 3 เรื่องคือ *โสธตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549, หน้า 311-313) *สัมภารวิบาก* (พระราชาธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป), 2560, หน้า 232-235) และ *ชินกาลมาลินี* (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 162-164) เป็นเรื่องเล่าที่มีเนื้อความ ตัวละคร เหตุการณ์และการดำเนินเรื่องเหมือนกัน เพียงแต่มีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกันเท่านั้น

เรื่องพระเจ้าอติทเวะใน *มุลสารสนา* ปรากฏร่วมกันเฉพาะในวรรณคดีบาลีที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ปรากฏในวรรณคดีบาลีมาตรฐานของสายเถรวาทลังกา นับแต่พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและคัมภีร์อื่น ๆ ในปัจจุบันยังไม่มีที่ยืนยันว่ามีเรื่องเล่าเดียวกันหรือเรื่องเล่าที่โครงเรื่องคล้ายกันปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนา สายอื่นหรือไม่

3.6 เรื่องพระเจ้าสาละ (ไม่ปรากฏในมุลสารสนา)

การวิเคราะห์เรื่องเล่าจากข้อ 3.1 ถึง 3.5 แสดงให้เห็นว่าผู้แต่ง/เรียบเรียงวรรณคดีเรื่อง *มุลสารสนา* มีการรับรู้เรื่องเล่าที่ปรากฏร่วมกันในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะวรรณคดีบาลีเรื่อง *โสธตถกัมมทานิทาน* *สัมภารวิบาก* และ *ชินกาลมาลินี* แต่ *มุลสารสนา* ยังมีข้อแตกต่างจากวรรณคดีบาลีทั้ง 3 เรื่องคือ ไม่ปรากฏเรื่องพระเจ้าสาละซึ่งเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

เรื่องพระเจ้าสาละใน *โสธตถกัมมทานิทาน* (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549, หน้า 316-323) *สัมภารวิบาก* (พระราชาธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป), 2560, หน้า 238-243) และ *ชินกาลมาลินี* (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 165-167) มีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกัน แต่โครงเรื่อง ตัวละคร เหตุการณ์ และการดำเนินเรื่องเหมือนกัน เล่าเรื่องสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า โปราณตักายมุนี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิชื่อว่า สาละ ในเมืองธัญญวดี ในครั้งนั้นเมื่อพระพุทธเจ้า

ตรัสรู้แล้ว สถานะพระเจ้าจักรพรรดิของพระเจ้าสาคละจึงยุติลง จักรแก้วของพระองค์สิ้นสະเทือนตกลงสู่พื้น พระเจ้าสาคละไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า บังเกิดศรัทธาเลื่อมใส ออกพระวาจาตั้งปณิธานปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตและมีพระนามเช่นเดียวกัน แม้พระโอรานสาทยมุนีจะทรงเล็งเห็นว่า พระเจ้าสาคละจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่ก็ยังไม่พยากรณ์ เพียงแต่ตรัสแนะนำให้ประพฤติธรรมที่เกื้อกูลต่อการเป็นพระพุทธเจ้า

เรื่องพระเจ้าสาคละซึ่งไม่ปรากฏใน *มูลสาสนา* ยังเป็นปริศนาว่า เหตุใด *มูลสาสนา* จึงไม่ปรากฏเรื่องพระเจ้าสาคละ ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐาน 2 ประการคือ

1. มูลสาสนาไม่ปรากฏเรื่องพระเจ้าสาคละตั้งแต่ต้น เพราะ *มูลสาสนา* รับรู้ด้วยบทเรื่องเล่าจากวรรณคดีเรื่องอื่นนอกจากโศคตถกิมหันทานและสังฆารวิบาก
2. เนื้อความของเรื่องพระเจ้าสาคละอาจเคยปรากฏใน *มูลสาสนา* ต่อมาเกิดการสูญหายไปเมื่อมีการคัดลอกตัวบทสืบทอดกันมา แต่จากการสำรวจคัมภีร์ใบลานเรื่อง *มูลสาสนา* และการตรวจชำระของบำเพ็ญ ะวิน (2538) ใบลานทุกฉบับ (เท่าที่พบ) ก็ไม่ปรากฏเรื่องพระเจ้าสาคละเหมือนกัน ข้อสันนิษฐานแรกจึงมีน้ำหนักมากกว่า

3.7 เรื่องอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ก่อนยุคพระที่ปิงกรพุทธเจ้า

หลังจากเล่าเรื่องพระเจ้าอติเทวะแล้ว *มูลสาสนา* (บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 16-18) เล่าเรื่องต่อมาเป็นพระโพธิสัตว์ยังวนเวียนในสังสารวัฏอีกหลายภพชาติ²⁸ ได้พบพระพุทธเจ้าหลายพระองค์และได้บำเพ็ญมหาทานในสำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลายทุกพระองค์ พร้อมทั้งได้เปล่งวาจาแสดงปณิธานปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้า แต่ยังไม่ได้รับพุทธพยากรณ์ มีเรื่องอสงสัยต่าง ๆ ซึ่งแต่ละอสงสัยมีพระพุทธเจ้าหลายพระองค์และมีจำนวนต่างกัน

²⁸ โศคตถกิมหันทาน สังฆารวิบาก และชินกาลมาลินีเล่าเรื่องนี้หลังจากเรื่องพระเจ้าสาคละ

เมื่อสิ้นนันทอสงไขย²⁹แล้ว มีอสงไขยต่าง ๆ เกิดขึ้นและมีพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 อสงไขยที่พระโพธิสัตว์พบพระพุทธเจ้า และตั้งปณิธานด้วยใจ ใน
มูลศาสนา

ชื่ออสงไขย	จำนวนพระพุทธเจ้า
สุนันทะ	9 พัน
ปถวี	1 หมื่น
มันตะ	“หมื่นปลายพันตน” (1 หมื่น 1 พัน)
ธรณี	“ยิบหมื่นตน” (2 แสน)
สาคร	3 หมื่น
ปุนทริก	5 หมื่น ³⁰

เมื่อความต่อมาในมูลศาสนา กล่าวถึงอสงไขยที่พระพุทธเจ้าตั้งปณิธานด้วยวาจาต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าหลายพระองค์ มีทั้งหมด 9 อสงไขย ดังตารางที่ 2

²⁹ นันทอสงไขยในมูลศาสนา คือ ช่วงที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุคคลต่าง ๆ ในข้อ 2.1 ถึง 2.5

³⁰ โสตตถกัมมทานิทาน (บรรจบ บรรณรุจิ, 2549, หน้า 315) สัมภารวิบาก (พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป), 2560, หน้า 236) และชินกาลมาลินี (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 164) กล่าวต่างออกไปว่า ปุนทริกอสงไขยมีพระพุทธเจ้า 4,000 พระองค์

ตารางที่ 2 อสงไขยที่พระโพธิสัตว์พบพระพุทธเจ้า และตั้งปณิธานด้วยวาจา ใน มุลาสานา

ชื่ออสงไขย	จำนวนพระพุทธเจ้า
สัพพัทฺธ	8 หมื่น
สัพพบุลล	1 หมื่น
ปทุม	“ยิบหมื่นตน” (2 แสน)
สัพพรตนะ	7 หมื่น
อุสกะ	1 หมื่น
ขันธุตตมะ	1 หมื่น
สัพพผาละ	4 พัน
ขันธะ	8 หมื่น
มณิกัทร	9 หมื่น ³¹

จำนวนพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ใน 16 อสงไขยดังตารางที่ 1 และ 2 ข้างต้น เป็นช่วงเวลาที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีทั้งที่ได้พบพระพุทธเจ้าและไม่ได้พบพระพุทธเจ้า ก่อนยุคพระที่ปึงกรพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอสงไขยต่าง ๆ ดังกล่าวมีทั้งที่ระบุพระนามและไม่ระบุพระนาม ที่ระบุพระนามคือ พระโปราณที่ปึงกร (ข้อ 3.4) และพระพรหมเทวะ (ข้อ 3.5) ในนันทอสงไขย และส่วนที่ไม่ระบุพระนามคือมีเพียงตัวเลขจำนวนพระพุทธเจ้าในอสงไขยนั้น ๆ

ข้อมูลจำนวนพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ก่อนยุคพระที่ปึงกรพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏมีพระนามและจำนวนชัดเจนเช่นนี้ไม่ปรากฏในวรรณคดีบาลีสายเถรวาทลังกา ในพระไตรปิฎกบาลีและอรรถกถาปรากฏเพียงพระนามของพระพุทธเจ้า

³¹ จำนวนพระพุทธเจ้าใน 9 อสงไขยดังตาราง มีทั้งที่ตรงและไม่ตรงกับโศตัตถกัมมทานิทาน สัมภรวิปาก และชินมทานิทาน

3 พระองค์ที่อยู่ในกัปปีเดียวกันกับพระที่ปึงกรพุทธเจ้า ได้แก่ พระตันหันกร พระเมธีกร และพระสรณังกร (มหามกุฏราชวิทยาลัย เล่ม 73 หน้า 638) ทั้งยังไม่ได้แสดงประวัติของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ไว้

เรื่องพระพุทธเจ้าจำนวนหลายพระองค์ในมุขลางสนา เนื้อความนับได้ว่าเหมือนกับเรื่องโลตัตถกิมหานิทานและลัมภารวิปาก โลตัตถกิมหานิทานคือตัวบทหลักฐานวรรณคดีบาลีซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งในลังกา จึงถือได้ว่าเป็นต้นเค้าเนื้อหาส่วนนี้และส่งผลต่อวรรณคดีเรื่องอื่นในดินแดนไทย การสืบหาต้นเค้าหรือแนวคิดและการรับรู้ร่วมกันเรื่องพระพุทธเจ้าจำนวนหลายพระองค์ที่ปรากฏชัดเจน จึงต้องพิจารณาจากวรรณคดีพุทธศาสนาสายอื่นซึ่งอาจมีอิทธิพลหรือเป็นแนวคิดที่รับรู้ร่วมกันกับเรื่องโลตัตถกิมหานิทาน

Javier Schbake (2023 p. 939) ผู้ได้ทบทวนเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องโลตัตถกิมหานิทาน ให้ความเห็นว่า เรื่องพระพุทธเจ้าจำนวนมากอาจได้รับมาจากรรรณคดีพุทธศาสนาในกลุ่ม “มหายานสูตร (*mahāyānasūtra*)” ของสำนักพุทธศาสนาในอินเดียช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 2 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งวรรณคดีบาลีที่เปิดรับแนวคิดภายนอก ข้อเสนอนี้อาจยืนยันได้ชัดเจนขึ้นจากการศึกษาของบรรจบ บรรณรุจิ (2549, หน้า 66-68 และ 75-76) ซึ่งได้อ้างอิงแนวคิดนี้จากเรื่อง สัทธรรมปุณฑริกสูตร ในเรื่องการระบุพระนาม มีการระบุพระนามของพระพุทธเจ้าในกัปต่าง ๆ แม้พระนามจะไม่ตรงกับโลตัตถกิมหานิทาน แต่เป็นแนวคิดร่วมกันในการบอกข้อมูลเรื่องพระพุทธเจ้านอกเหนือจากคัมภีร์บาลีสายเถรวาทของลังกา ในเรื่องจำนวนพระพุทธเจ้ากล่าวถึงพระโพธิสัตว์ซึ่งเคยสวดดีพระพุทธรูปหลายแสนองค์มาแล้ว แนวคิดนี้อาจเป็นแนวคิดร่วมกันกับผู้แต่งโลตัตถกิมหานิทานซึ่งได้ระบุจำนวนพระพุทธเจ้าให้เป็นเรื่องเล่าที่ชัดเจนขึ้น

เรื่องอดีตพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ ยังมีปรากฏในบางพระสูตรของพุทธศาสนาสายมหายาน คือ ภัทธกัลปิกสูตร (*Bhadrakalpikasūtra*) (Skilling,

2010, pp. 195-229) เป็นหนึ่งในพระสูตรขนาดยาวในกลุ่มพระสูตรมหายาน ต้นฉบับภาษาสันสกฤตดั้งเดิมสูญหายไป เหลือเพียงฉบับแปลในบางภาษา เช่น จีน ทิเบต พระสูตรนี้มีแนวคิดเรื่องอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากหลายพันพระองค์ มีการระบุชื่อของพระพุทธเจ้าไว้ด้วย

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่นอีกพบว่า ในเรื่อง*มทวัสตฺวาทาน* (สำเนียง เลื่อมใส, 2561, หน้า 170-190) มีตอนหนึ่งระบุชื่อตอนว่า “พหุพุทธสูตร” เนื้อความทั้งตอนเล่าเรื่องพระพุทธเจ้าตรัสถึงธรรมชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อ้างอิงถึงพระพุทธเจ้าจำนวนมากในอดีต ทั้งยังระบุชื่อพระพุทธเจ้าไว้ทุกพระองค์ด้วย พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตเหล่านั้นต่างทำหน้าที่พยากรณ์พระโพธิสัตว์ที่จะอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในยุคถัดไป มีการเล่าเรื่องประวัติของอดีตพุทธเจ้าบางพระองค์เพื่อแสดงพุทธจริยวัตรอันเป็นธรรมเนียมสืบกันมาในวงศ์ของพระพุทธเจ้า และมีเรื่องเล่าของพระศากยมุณีซึ่งเคยเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ และได้พบพระพุทธเจ้าบางพระองค์ในอดีต

*ภัทรกัลปอกสูตร*และ*มทวัสตฺวาทาน* เป็นหลักฐานตัวบทวรรณคดีที่ชัดเจนที่สุด ยืนยันได้ว่า พุทธศาสนาบางสายที่ผลิตรวรรณคดีกลุ่มนี้ มีแนวคิดเรื่องอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากก่อนยุคพระทีปังกร และแนวคิดดังกล่าวก็เป็นแนวคิดสำคัญที่รับรู้ร่วมกันในวัฒนธรรมพุทธศาสนา

เมื่อแนวคิดเรื่องอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ปรากฏในเรื่อง*โสธตถกัมมทานิทาน* อาจเป็นหลักฐานยืนยันว่า วัฒนธรรมพุทธศาสนาบางสำนักในลังกาให้การยอมรับแนวคิดนี้ จึงได้บรรจุไว้ในวรรณคดี แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า เรื่อง*โสธตถกัมมทานิทาน*เข้ามาสู่ดินแดนไทยอย่างไร โดยคณะสงฆ์กลุ่ม/สำนักไหน แต่หากพิจารณาจากเรื่อง*สัมภาวรีบาท มุลลสาสนา* และ*ชินกาลมาลีปกรณ์* ซึ่งมีแนวคิดเรื่องอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากเช่นเดียวกัน และความแพร่หลายของเรื่อง

โสดตถกัมมทานิทานในล้านนา³² แนวคิดเรื่องอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์คงเป็นที่ยอมรับร่วมกันในวัฒนธรรมพุทธศาสนาท้องถิ่นแล้ว *มูลศาสน* จึงเป็นวรรณคดีซึ่งเล่าเรื่องอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ภายใต้วัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ยอมรับเรื่องนี้

4. นัยสำคัญจากเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในมูลศาสนาที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อของพุทธศาสนาที่หลากหลาย

จากการวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าใน*มูลศาสนา* โดยการเปรียบเทียบกับวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่น แสดงให้เห็นว่าเนื้อหาส่วนดังกล่าวของ*มูลศาสนา* มีความสัมพันธ์กับวรรณคดีบาลีซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดจากพุทธศาสนานอกเหนือจากสายเถรวาทลังกาสังกัณห์มหาวิทยาลัย การวิเคราะห์ที่ผ่านมาทำให้เห็นนัยสำคัญบางประการจากเรื่อง*มูลศาสนา* มีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของพุทธศาสนาที่หลากหลาย ดังนี้

4.1 นัยสำคัญของชื่อเรื่อง “มูลศาสนา”

เนื้อหาทั้งหมดของ*มูลศาสนา* ว่าด้วยพุทธศาสนประวัติหรือประวัติของพุทธศาสนา พรรณนาเหตุการณ์ทั่วไปในพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่เรื่องพระโพธิสัตว์ เรื่องอดีตพุทธเจ้า พุทธประวัติ พุทธศาสนาในอินเดียหลังพุทธกาล พุทธศาสนาในล้านนา และการทำนายอนาคตของพุทธศาสนา เนื้อหาทั้งหมดนี้บรรจุไว้ภายใต้ชื่อเรื่อง “มูลศาสนา” ซึ่งมีคำแปลตามศัพท์ว่า รากเหง้าของศาสนา หรือ ต้นเค้าของศาสนา³³

³² โสดตถกัมมทานิทาน นอกจากมีหลักฐานตัวบทเป็นภาษาบาลีแล้ว ในดินแดนล้านนายังปรากฏ *โสดตถกัมมทานิทานล้านนา* (บำเพ็ญ ธรวิน, 2535) แพร่กระจายตามวัดต่าง ๆ ลักษณะตัวบทเป็นการนำโสดตถกัมมทานิทานภาษาบาลีมาแปลเป็นภาษาท้องถิ่นใช้ตัวภาษาบาลีเป็นบทตั้งแล้วแปล ใช้กลวิธีนี้จนจบเรื่อง

³³ มูล แปลว่า ราก, เหง้า, เค้า, โคน, ต้น (ราชบัณฑิตยสถาน (2556, หน้า 916-917)

โสดตถกัมมทานิทานและสัมภารวิบาก เป็นวรรณคดีที่เล่าเรื่องเดียวกันกับมูลศาสนา แต่ทั้ง 2 เรื่องจัดประเภทได้เป็นวรรณคดีพุทธประวัติ เน้นเล่าเรื่องชีวประวัติของพระพุทธเจ้าโดยย้อนอดีตไปไกลมาก ยังไม่มีเนื้อหาที่กินความถึงพุทธศาสนาประวัติหรือประวัติของพุทธศาสนาซึ่งเป็นเรื่องนอกเหนือจากเรื่องราวชีวิตของพระพุทธเจ้า³⁴ เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ก่อนยุคพระที่ปึงกรจึงเป็นเรื่องที่ถูกบรรจุไว้ในวรรณคดีประเภทพุทธประวัติก่อน ยังไม่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาประวัติของลังกา

วรรณคดีพุทธศาสนาประวัติภาษาบาลีของลังกา เช่น มหาวงศ์ ที่ปวงค์ ญูปวงค์ มหาโพธิวงศ์³⁵ มีเรื่องอดีตพุทธเจ้าเริ่มที่ยุคพระที่ปึงกรพุทธเจ้าเท่านั้น มูลศาสนาซึ่งมีความสัมพันธ์ทางวรรณกรรมกับโสดตถกัมมทานิทานและสัมภารวิบาก (ดังที่วิเคราะห์ในข้อ 3) จึงเป็นหลักฐานทางวรรณคดีพุทธศาสนาประวัติที่เก่าที่สุดและเป็นงานชิ้นแรกที่ได้นำเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์จากวรรณคดีพุทธประวัติมาบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเช่นเดียวกับวรรณคดีบาลีเรื่อง ชินกาลมาลินี ซึ่งแต่งในยุคใกล้เคียงกันก็นำเรื่องเล่าดังกล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติพุทธศาสนาด้วย

ความหมายที่ว่า รากเหง้าของศาสนา หรือ ต้นเค้าของศาสนา สอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าในช่วงต้นของเรื่อง ซึ่งมีเรื่องมาฉงใจ (ข้อ 3.1) เรื่องพญาสัตตตูปนราช (ข้อ 3.2) เรื่องพรหมกุมาร (ข้อ 3.3) เรื่องสตรีปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า (ข้อ 3.4) เรื่องพระเจ้าอติเวทะ (ข้อ 3.5) และเรื่องอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ในอสงไขยต่าง ๆ (ข้อ 3.7) ก่อนที่มูลศาสนาจะเริ่มกล่าวถึงเรื่องแรกได้มีข้อความว่า “แต่นั้นไฟจักจาล่าดับมุลละมาเพื่อให้รู้

³⁴ โสดตถกัมมทานิทาน เน้นเล่าเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าโดยละเอียด ไม่มีเนื้อหาเรื่องพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน (บรรจบ บรรณรุจิ (2549) สัมภารวิบาก เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้า ต่อจากนั้นเป็นเรื่องพุทธประวัติอย่างละเอียด นับแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน

³⁵ ดูเชิงอรรถที่ 5 และ 6

ฉันทน์” (บำเพ็ญ ะวิน, 2538, หน้า 3) จากนั้นจึงเข้าสู่เรื่องมานพเชิงใจ หากพิจารณาตามความหมาย รากเหง้าของศาสนา หรือ ต้นเค้าของศาสนา *มูลศาสนา* ได้ผนวกเอาเรื่องเล่าอดีตกาลอันยาวไกลที่สุด (ซึ่งเป็นร่องรอยคติความเชื่อจากพุทธศาสนาสายอื่น) นับแต่เรื่องมานพเชิงใจจนถึงเรื่องอดีตพุทธเจ้าก่อนสมัยพระที่ปึงกรไว้ในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาด้วย เรื่องเหล่านั้นจึงเป็นต้นเค้าหรือรากเหง้าของพุทธศาสนาซึ่งไม่เคยปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนประวัติ ภาษาบาลีของลังกา

4.2 ร่องรอยคติความเชื่อจากวรรณคดีพุทธศาสนาที่หลากหลาย

มูลศาสนา เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนา ภายใต้วัฒนธรรมพุทธศาสนาสายเถรวาทลังกาวงศ์ แต่งขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 และมีเนื้อหาสนับสนุนคณะสงฆ์วัดสวนดอกซึ่งเป็นกลุ่มพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากลังกาช่วงก่อนหน้านั้นไม่นาน (บำเพ็ญ ะวิน, 2538, บทนำ และศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, 2560, หน้า 106-137) เนื้อหาของ*มูลศาสนา*มีตอนที่กล่าวถึงความแตกแยกของคณะสงฆ์ออกเป็นคณะวัดสวนดอกซึ่งเป็นสายลังกาวงศ์เก่า และคณะวัดป่าแดงซึ่งเป็นสายลังกาวงศ์ใหม่ แสดงว่า *มูลศาสนา* แต่งขึ้นภายหลังจากที่ดินแดนล้านนารับเอาพุทธศาสนาสายลังกาวงศ์ใหม่เข้ามาแล้ว ดินแดนล้านนาในช่วงนั้นจึงมีวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์อย่างเข้มข้น จึงเป็นคำถามว่าเรื่องเล่าพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากก่อนยุคพระที่ปึงกรปรากฏในวัฒนธรรมพุทธศาสนาของล้านนาได้อย่างไร

ตามประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในลังกาช่วงระยะเวลาเดียวกันและใกล้เคียงกับการรับพุทธศาสนาจากลังกามาสู่ล้านนา แม้ว่าลังกานั้นมีพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากคณะมหาวีหารเป็นหลัก เพราะมีการปฏิรูปพุทธศาสนาผนวกรวมคณะสงฆ์สำนักอภัยคีรีวิหารและสำนักอื่น ๆ เข้ากับสำนักมหาวีหารในยุคก่อนหน้านั้นแล้ว แต่วัฒนธรรมการศึกษาคัมภีร์และการเล่าเรียนของคณะสงฆ์มีได้จำกัดอยู่เฉพาะคัมภีร์และแนวคิดของคณะสงฆ์สำนักมหาวีหารเท่านั้น (พระมหาพจน์ สุวโจ,

2559, 152-183) คติความเชื่อในวัฒนธรรมพุทธศาสนาหลังกายังมีความหลากหลาย สภาพสังคมสงฆ์และการศึกษาของคณะสงฆ์ในลังกาช่วงนี้อาจเป็นบริบททำให้เกิดวรรณคดีบาลีเรื่องสำคัญคือ *โสธตถกัมมทานิทาน* ก่อนที่จะแพร่หลายมายังดินแดนไทย ทั้งคณะสงฆ์จากล้านนาที่สืบทอดพุทธศาสนาหลังกวางศมาแต่ละช่วงก็อาจได้รับวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากลังกาที่หลากหลายเข้ามาด้วย

อนึ่ง ในพื้นที่ประเทศไทยมีหลักฐานโบราณคดีบางส่วนยืนยันว่า มีการรับพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามาตั้งแต่สมัยวัฒนธรรมทวารวดี (บัณฑิต ลิวชัยชาญ และคณะ, 2553, หน้า 29-80 และ 145-273) ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่ล้านนาจะรับพุทธศาสนาจากลังกาโดยพระสงฆ์คณะใหม่ ทำให้วัฒนธรรมพุทธศาสนาจากลังกาแพร่หลายในดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่ต้น เรื่องเล่าจากวรรณคดีพุทธศาสนาที่หลากหลาย โดยเฉพาะเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าก่อนยุคพระที่ปึงกร อาจเป็นที่รับรู้และยอมรับร่วมกันอย่างแพร่หลายแล้วในดินแดนไทย และเป็นคติความเชื่อที่สืบทอดต่อมาแม้ว่าสังคมพุทธศาสนามีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของคณะสงฆ์หลายกลุ่ม

นอกจากในพื้นที่ประเทศไทย ยังมีหลักฐานภาพจิตรกรรมพม่าสมัยอาณาจักรพุกาม ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-19 เป็นภาพเกี่ยวกับอดีตพุทธเจ้าจำนวนมากก่อนยุคพระที่ปึงกรพุทธเจ้า (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2559, หน้า 84-89) ในขณะที่พุทธศาสนาสมัยอาณาจักรพุกามเป็นพุทธศาสนาสายเถรวาทจากลังกา แต่รูปแบบศิลปะและเนื้อหาในงานศิลปะของพุกามก็ไม่จำกัดเฉพาะรูปแบบนิยมจากลังกา แต่ยังได้รับอิทธิพลจากงานพุทธศิลป์ของอินเดียด้วย

ทั้งหลักฐานทางโบราณคดีในดินแดนไทยสมัยทวารวดีและหลักฐานพุทธศิลป์จากพม่าสมัยพุกาม ยืนยันได้ว่า ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปยุคโบราณมีวัฒนธรรมพุทธศาสนาบางส่วนมาจากลังกา คติความเชื่อในพุทธศาสนาบางอย่างแม้ไม่ปรากฏในคัมภีร์มาตรฐานของสายเถรวาทสำนักมหาวีหาร ได้แก่ พระไตรปิฎกบาลี อรรถกถา ฎีกา แต่อาจปรากฏเป็นที่ยอมรับ

ร่วมกันในวัฒนธรรมพุทธศาสนาเถรวาทจากลังกาซึ่งมีความหลากหลายมาก่อนแล้ว โดยเฉพาะปรากฏในวรรณคดีประเภทพุทธประวัติและพุทธศาสนประวัติภาษาบาลี ส่งทอดมาถึง *ลัทธิการวิพากษ์ มุลลัสสนา* และ *ชินกาลมาลินี*

จากที่กล่าวมาข้างต้น คติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ อาจเป็นคติความเชื่อที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาของลังกา ซึ่งมีความหลากหลายอยู่แล้ว และมีหลักฐานชัดเจนในตัวบทวรรณคดีเรื่อง *โศคตถกัมภินิทาน* คติความเชื่อดังกล่าวอาจได้รับเข้ามาโดยคณะสงฆ์ลังกาวงศ์กลุ่มใหม่ (กลุ่มพระสงฆ์ล้านนาทั้งฝ่ายวัดสวนดอกและป่าแดง) ในสมัยล้านนา หรืออาจเป็นคติความเชื่ออันเป็นที่ยอมรับในวัฒนธรรมพุทธศาสนาซึ่งสืบทอดมาแต่สมัยวัฒนธรรมทวารวดี และเป็นคติความเชื่อที่รับรู้และยอมรับร่วมกันกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาสมัยพุกามในพม่า เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ ก่อนพระทีปังกร จึงถูกบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พุทธศาสนา และถือเป็นรากเหง้าหรือต้นเค้าของศาสนา ภายใต้ความเชื่อของคณะสงฆ์และวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ยอมรับว่าเนื้อหาส่วนนี้คือประวัติศาสตร์ของตน ดังที่ปรากฏใน *มุลลัสสนา*

การรับรู้และยอมรับคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ในมุลลัสสนาและยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งและส่วนสำคัญที่แสดงประวัติศาสตร์ ซึ่งมีที่มาจากวรรณคดีพุทธศาสนาและวัฒนธรรมพุทธศาสนาหลายสาย เป็นลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ในล้านนา ดังที่สุภาพรณ ณ บางช้าง (2533, หน้า 532) ได้กล่าวถึงลักษณะวัฒนธรรมพุทธศาสนาในช่วงที่มีการแต่งวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลีในประเทศไทยไว้ว่า มีคติความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มากกว่าสาระที่มีอยู่ในพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากมหายาน โดยรับผ่านวรรณคดีบาลีของลังกาที่แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-19

5. สรุป

เรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ก่อนยุคพระที่ปังกรพุทธเจ้า ดังที่ปรากฏใน *มูลสารสนา* เป็นเนื้อหาที่ปรากฏร่วมกันกับวรรณคดีภาษาบาลีบางเรื่อง ได้แก่ *โสดตถกัมมทานิทาน* *สัมภารวิบาก* *ชินกาลมาลินี* และ *ปทีปทาน* *ชาดก* ในเชียงใหม่ปณณาสชาดกของพม่า เรื่องเล่าดังกล่าวนี้ บางเรื่องสืบทราบได้ว่าในต้นเค้าเดิมมีการรับรู้และเป็นที่ยอมรับร่วมกันกับคติความเชื่อในพุทธศาสนาของอินเดียฝ่ายเหนือ ดังที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนในวรรณคดีบางเรื่อง เช่น *ชาดกมาลาสัทธรรมปุณฑริกสูตร* *สุวรรณประภาโสดมสูตรนทรราชสูตร* *ภัทรกัลปิกสูตร* *มหาวิสตวาทาน* และอาจมีปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ คติความเชื่อเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นคติความเชื่อร่วมกันของพุทธศาสนาในอินเดียฝ่ายเหนือกับพุทธศาสนาในลังกา บางสำนักนอกเหนือจากสำนักมหาวีหาล มีการสืบทอดคติความเชื่อดังกล่าวสู่วรรณคดีเรื่อง *โสดตถกัมมทานิทาน* และมีการรับรู้ ยอมรับ และถ่ายทอดคติความเชื่อนี้ในวรรณคดีพุทธศาสนาของล้านนา ผ่านวรรณคดีเรื่อง *โสดตถกัมมทานิทาน*

การยอมรับเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าก่อนยุคพระที่ปังกรพุทธเจ้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พุทธศาสนา สอดคล้องกับชื่อเรื่อง “มูลสารสนา” แสดงจุดมุ่งหมายเพื่อพรรณนาประวัติศาสตร์ซึ่งมีความเป็นมานับแต่อดีตอันยาวไกล เป็นช่วงเวลาที่ไม่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาประวัติศาสตร์ภาษาบาลีของลังกา แต่เริ่มมีในมูลสารสนาและชินกาลมาลินีซึ่งเรียบเรียงให้อยู่ในรูปของวรรณคดีพุทธศาสนาประวัติ

ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นคติความเชื่อหลากหลายในลังกาหลักฐานทางโบราณคดีและพุทธศิลป์บางอย่าง แสดงให้เห็นวัฒนธรรมพุทธศาสนาเถรวาทในล้านนาและพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป มีความหลากหลายด้านคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์และจำนวนพระพุทธรูป คติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าก่อนยุคพระที่ปังกรจึงอาจเป็นที่ยอมรับอยู่แล้วในวัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มของดินแดนไทย หรืออาจรับเข้ามาในยุคที่ล้านนา

รับพุทธศาสนาลังกาวงศ์โดยคณะสงฆ์กลุ่มใหม่ได้แก่ฝ่ายวัดสวนดอกและวัดป่าแดง

มูลศาสนาได้ผนวกเรื่องราวอดีตอันยาวไกลไว้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ภายใต้บริบทวัฒนธรรมพุทธศาสนาซึ่งมีคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์และอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์เป็นที่รับรู้และยอมรับร่วมกัน เป็นการยืนยันว่ามูลศาสนาไม่เพียงแต่รับอิทธิพลแนวการเรียบเรียงจากวรรณคดีพุทธศาสนาประวัติของลังกาเท่านั้น แต่ยังเพิ่มเนื้อหาและแนวคิดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาให้แตกต่างจากวรรณคดีบาลีของลังกา โดยเปิดรับคติความเชื่อซึ่งไม่มีในวรรณคดีบาลีเถรวาทสำนักมหาวีหาร

บรรณานุกรม

- ชนินท์ สุขเกษิ และประสิทธิ์ แสงทับ. (ผู้แปล). *เชียงใหม่ปณณาสวดก*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ชะเอม แก้วคล้าย (ผู้แปล). (2558). *สุวรรณประภาโสตรมสูตรนทราชสูตร*. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย.
- ชานบัวชัช ทัดแก้ว. (2563). กาลครั้งหนึ่งในสมัยพระรัตนศิขินพุทธเจ้า. ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ วิชาแห่งบูรพา พระศรีอริยเมตไตรย พระโพธิสัตว์ไมเตรยะ*. กรมศิลปากร.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2548). *โสดดถกิมหานิทาน: การชำระและการศึกษาวิเคราะห์*. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัณฑิต ลิวชัยชาญ และคณะ. (2553). *การประดิษฐานพระพุทธรูปจากลังกา ทวีปในดินแดนไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- บำเพ็ญ ะวิน (ปริวรรต). (2538). *มูลศาสนา ลำนวนลำนนา*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บำเพ็ญ ะวิน (ผู้ตรวจชำระและปริวรรต). (2535). *โสดดถก ลำนวนลำนนา*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ประคอง นิมานเหมินท์. (2509). *ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ป๋วย แสงฉาย (ผู้แปล). (2557). *พระคัมภีร์ทีปวงศ์: ตำนานว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- พระมหาพจน์ สุวโจ (ผู้แปล/เรียบเรียง). *ประวัติศาสตร์คณะสงฆ์ศรีลังกายุคกลาง*. นครปฐม: สาสะการพิมพ์.
- พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปญญาทีโป). (2560). *คัมภีร์ลัทธิการวิบาก : การปริวรรตการแปล และการศึกษาวิเคราะห์*. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- พลิชฐ์ วันทอง. (2565). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมบาลีเรื่อง “มหาพิฬ”*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตม, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2561). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ภาค 2 เล่ม 2*. (พิมพ์ครั้งที่ 13). นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
- วอลเดมาร์ ซี. ไฮเลอร์. (2526). คำนำ. ใน *โศดัตถกัมมทานิทาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (2560). วิเคราะห์ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก. *วารสารวิจิตรศิลป์*, 8(1). 106-164.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2561). *ประวัติศาสตร์ล้านนา ฉบับสมบูรณ์* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สุเทพ พรหมเลิศ (ผู้แปล). (2553). *คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค 1*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพรณ ฦ บางช้าง. (2529). *วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย: จารึก ตำนาน พงศาวดาร สารานุกรม ประกาศ. กรุงเทพฯ: มุลินนิมิตามกุฏราชวิทยาลัย.*

เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2559). *จิตรกรรมพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล 1 ตัวบท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*

แสง มนวิฑูร (ผู้แปล). (2540). *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 4 (หมวดศาสนาจักร) ชินกาลมาลีปกรณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วัดโสมนัสราชวรวิหาร.*

สำเนียง เลื่อมใส (ผู้แปล). (2561). *มหาวิสต์ตอวทานเล่ม 3. กรุงเทพฯ: มุลินนิมิตามกุฏราชวิทยาลัย. ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.*

หลวงรัชฎการโกศล (ผู้แปล). (2541). *ชาดกมาลา (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.*

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2546). *ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส: ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)*

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2559). *ชินกาลมาลินีและจามเทวีวงศ์: ตำนานบ้านเมืองล้านนา ตำนานพระศาสนาหัวพัน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).*

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล. (2561). *มูลศาสนา. ใน วรรณคดีแห่งชาติ : เล่ม 2 สมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. หน้า 195-211*

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2546). *วรรณกรรมล้านนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).*

Schmake, J. (2023). Lines of Buddhas in the Pali tradition: Introduction to the Sotatthakīmahānidāna. *Materials for the Study of the Tripitaka Volume 18* (pp. 373-400). Lumbini: Fragile Palm-leaves Foundation.

Skilling, P. (2010). Note On the Bhadrakalpika-sūtra. *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University* (pp. 195–230). Tokyo: Soka University.

vyāghrī-jātakam. Retrieved from <https://www.dsbcproject.org/canon-text/content/22/224>